

===== Szőnyi Tamás =====

/// Zenei alvilág

Veszedelemes viszonyok az 1945 utáni Budapesten

„Mozgalmasak voltak az éjszakák akkoriban Budapesten. És olcsók. Mondhatnám, az éjszaka volt az egyetlen napszak, amikor soha, még véletlenül sem aludtam. Leejtett kézzel ültem a széken, a körülöttem hullámzó vöröses ködben. Időtlen hangulat lengett körül. A másnap itt érvénytelenné vált számomra, csupán holmi távoli, tán el sem érkező kellemetlenségnek tetszett. Hallgattam Len Hughes zenekarát, amely az *Állatfarm* című számot kotkodácsolta, nyerítette, ugatta és bégette. A mixernő – valódi volt baroness – kegyes mosolyt küldött felém; híre kelt ugyanis, hogy befolyásos újságíró vagyok.”¹

== Állatfarm a pesti éjszakában

Kertész Imrének – miként *A pad* című novellája egyes szám első személyű elbeszélőjének – mindene volt akkortájt, csak épp „befolyása” nem: a sematizált újságírásba belefásult fiatalemberként kifelé állt a rúdja a főváros délben megjelenő napilapjától,² más sem érdekelt, mint az éjszaka. Egy régi és új nap közötti csendes órán, hazafelé menet beszélgetésbe elegyedett vele egy férfi, aki ama bizonyos padon üldögélt. Felületesen ismerte: egy presszó zongoristája volt, záróra után még nem akart hazatérni. Virradatig szóval tartotta a padra telepedő egyszemélyes közönségét, míg végre megtörtént, amire várt:

„Óbuda felől teherautók érkeztek zötykölődve, egymás mögött kettő. Emberek kuporogtak rajtuk, motyók, batyuk, néhány bútordarab körében. Akárha költözők lettek volna. Azok is voltak. A kocsik farában ott ültek a költöztetők is, fázósan, görnyedten, térdük közt szorongatott puskákkal.

Emberem felállt. Nagyot nyújtózkodott.

– Mehetünk aludni – mondta. – Elmentek.”

A novella ekkor válik végképp nyomasztóvá. Az ég kivilágosodásával együtt az olvasó számára is világos lesz, hogy a zongorista nem csupán a fejét szellőzteti ki,

1 == Kertész, 1978.

2 == Kertész Imre 1948 és 1950 között a Világosság című napilap városházi rovatánál dolgozott. 1951. január elsejével mondtak fel neki a Szikra Lapkiadó Vállalatnál.

hanem – s ezt el is mondja – nem akarja, hogy az ágyából cibálják ki. Ezért nem megy haza hajnal előtt. Mert mindig akkor jönnek...

Jelen írás tárgya nem a budapesti kitelepítések³ története, hanem a „zenei alvilágé” – már ahogyan a pártos kultúrpolitika és a politikai rendőrség látta a zenés szórakozóhelyeket, a mulatókban dolgozó muzsikusok és az ott találkozó vendégek gyanús együttesét. Kertész Imre novellájának meg nem nevezett zongoristája bárki lehet a második világháború utáni koalíciós időszakot lenullázó diktatúrából, a kitelepítéssel fenyegető 1951–52-es évekből. Bárki, akinek ujjaiiban még lüktetett a párizsi, bécsi és pesti operett vidámsága vagy az amerikai jazz improvizatív szabadságától is megihletett tánczenék ritmusa. A leírás – „*batalmas, terebélyes pasas*” – a Lulunak becézett Solymossy Lajos alakját idézi fel egy róla gyakran közölt fotó alapján. „*Solymosi Lulu kitűnő és komoly felkészültséggel rendelkező zongorista. Zeneileg ügyesen csatlakozik hozzá dobosa: Beamter Bubi is*” – jelentette róla 1954-ben a „Lénárt” fedőnevű ügynök, aki egyúttal azt a közeget is definiálta, amelyről buzgón tájékoztatta a belsőreakció-elhárítást, a Belügyminisztérium iv. Osztályát: „*Zenei alvilág alatt azokat a komponistákat értem, akik nem hivatásos zenészek, de hivatásos fezőrök. Azelőtt textíllel, sajtjal fezőrködtek. Miután fezőrségüket gazdasági síkon most nem tudják folytatni, zeneileg fezőrködnek.*”⁴ „Lénárt” ténykedésére még visszatérünk, de egyelőre maradjunk a novellánál és Kertész Imrénél. Solymossy Lulu és az angol trombitás, Len Hughes gyakran játszott együtt, közös hangfelvételük is van. Hughes 1936-ban érkezett Budapestre, és a korai magyar jazzélet egyik meghatározó alakja lett. Itt alapított családot, s itt élt haláláig, 1971-ig. A novella 1978-ban jelent meg, Len Hughes így nem láthatta saját nevét az *Élet és Irodalomban*, s nem nézhetett nagyot, hogy az író pont egy *Állatfarm* című számmal ábrázolta színes stílusát.

A trombitás teljes repertoárja ismeretének hiányában nem jelenthetjük ki, hogy nem volt ilyen száma, de ezt mégis inkább az írói fantázia termékének tekinthetjük. Az *Animal Farm*, George Orwell szatírája a sztálini államhatalom működéséről 1945-ben jelent meg. Kevéssé valószínű, hogy egy Budapesten élő angol zenész a magyar sztálinizmus tetőzésekor megkockáztatott volna egy *Állatfarm* című számot, még ha esetleg a könyvet olvasta is eredetiben. Ez még azzal együtt is túl veszélyes lett volna,

3 = = Az elvben a volt uralkodó és kizsákmányoló rétegek megbüntetését, gyakorlatilag sokszor „csak” jó lakások megszerzését célzó és vagyonekobzást is jelentő kitelepítések során országszerte több tíz ezer család kényszerült elhagyni lakóhelyét 1951 májusától kezdve. A kitelepítés jogintézményét megszüntető rendeletet Nagy Imre kormánya alkotta meg 1953 júliusában.

4 = = ÁBTL 3.2.4. K-543/5. 18–23. Jelentés, 1954. március 26. Solymossy Lajos (1913–1980), azaz Lulu neve e dossziében Solymosiként szerepel, ezért a kétféle írásmód. Beamter Bubi polgári neve: Beamter Jenő. A fezőr kifejezés többször feltűnik e jelentésekben a kétes üzletekkel foglalkozó kalandorok, szélhámosok, „feketézők” jellemzésekor.

hogy Orwell meséje aligha volt közismert akkoriban Magyarországon.⁵ Az *Allatfarm* Kertész Imre egyik eszköze lehetett a dermesztő légkör érzékeltetésére, ahogyan Rákosi helyett is csak ezt írta: „*e hazában a legnagyobb Név*”.

A hajnali elhurcolástól tartó zongoristát a koncentrációs táborokat megjárt Kertész Imre emelte irodalmi alakká. Kertész első feleségétől, Vas Albinától tudhatta, mit élhettek át az internálótáborok foglyai. Az asszonyt 1952-ben a jugoszláv titkoszolgálat, az UDB Magyarországon lebukott egyik ügynöke, Bálint László ügyében vette őrizetbe az ÁVH,⁶ mivel rövid ideig kapcsolatban állt Pupos István gépkocsivezetővel, akit szintén UDB-ügynökként fogtak el, majd végeztek ki fegyveres emberablás vádjával. A vizsgálat során nem bizonyosodott be, hogy az akkor teherautó-sofőrként dolgozó elvált asszony tudott volna Pupos tetteiről, de „*feljelentési kötelezettség elmulasztásának alapos gyanúja*” miatt mégis internálták. 1952 novemberétől a következő augusztusig volt Kistarcsán. Ezután egy üzemi konyhán, majd éttermi felszolgálóként dolgozott. 1962-ben, immár Kertész Imre feleségeként, erkölcsi rehabilitációért folyamodott, mert a „vendéglátó-vezetői” vizsgához büntetlen előéletet igazoló papírra volt szüksége. A Rehabilitációs Bizottság megállapította, hogy „*internálása törvénytelen volt.*” A testület „*annak ellenére, hogy ügye nem kapcsolódott a munkásmozgalmi emberek ellen indított perekhez, mégis úgy döntött, hogy Kertész Imrénét erkölcsi rehabilitációban részesíti.*”⁷

Kertész Imre 1959 után népszerű zenés vígjátékok írásából élt, s az éjszakai bárók után belekóstolt a zenés színházak világába is. Itt szerzett tapasztalatait felhasználta a padon virrasztó zongorista alakjának megrajzolásához, aki nem akar csengőfrászra ébredni. A zongorista – „*pettyes mintájú lepkenyakkendőt viselő férfi*” – elpanaszolja, mekkora gondot okoznak neki a számok, amelyeket nem lenne szabad eljátszania. Köves, az író alteregója, a padon ülve, a zenész lapos üvegének alján lötyögtetett whiskyből kortyolva kérdez rá a számok tilos voltára:

„*– Hogy volnának tilosak?! – tiltakozott a zongorista. Bárcsak azok lennének, magyarázta, akkor az ő feje sem fájna. Ami tilos, az tilos: világos dolog, rajta van a listán, ő semmi pénzért el nem játssza. Csakhogy, folytatta, akadnak más számok is, hogy úgy mondja: kényes számok; olyan számok, amelyek egyetlen listán sem szerepelnek, így*

5 = = Orwell magyarul először az átmeneti időszakban jelent meg Máthé Elek fordításában: *Tragédia* Burmában (1948, Káldor). Az *Animal Farm* Nóvé Béla fordításában, *Állati gazdaság* címmel samizdatban látott napvilágot (1984, AB Független Kiadó), ennek kalandos történetét maga a fordító írta meg: *Széljegyzetek egy belügyi jelentéshez* (*Beszélő*, 1999. 4. sz.), kötetben: *Orwell-olvasó* (2003, Krónika Nova, 55–60.). Legális kiadását a rendszerváltás hozta el, Szíjgyártó László fordításában, *Allatfarm* címen (1989, Európa).

6 = = Az ügyet taglaló dossziésorozat: ÁBTL 3.1.9. V-88800/1–23. Bálint László és társai.

7 = = ÁBTL 3.1.5. O-9698/3. 61–63. Jegyzőkönyv, 1962. december 17. Az idézett szövegből kitetszik, hogy a koncepciók ügyek rehabilitációs eljárásaiban a munkásmozgalmi múlttal rendelkezők előnyt élveztek.

tehát senki sem állíthatja róluk, hogy tilos számok: másrészt azonban mégsem tanácsos eljátszani őket – a legtöbb vendég persze épp azokat kéri.

– Mármost mit mondhatok nekik? Hogy tilosak? – tette föl a kérdést, persze nem Kövesnek, de hát mégiscsak úgy látszott, hogy neki. – Hiszen ez rágalom, még rosszabb, mint ha egyszerűen eljátszom őket! – felelt meg rá azután ő maga. – Hogyan mondjam egy zeneszámra, hogy tilos, amikor ellenkezőleg: szabad, csak éppen kényes, és így nem kívánatos – de még ezt sem lehet róla mondani, mert ha nem volna kívánatos, akkor tilos volna...”

Szinte feloldhatatlan dilemma. Ráadásul magát valamire becsülő muzsikusként azzal sem ütheti el a vendég kérését, hogy nem ismeri, ezért nem játssza, mert hát milyen zongorista az, aki nem ismeri az összes számot, amit kérni szoktak. Íme, két bekezdésben a tűrés és tiltás rendszerének lényege. A bizonytalanság bizonyossága. Hogy nem lehet és lehetőleg ne is lehessen pontosan tudni, s ily módon: betartani vagy megszegni, pláne megvitatni, hogy mikor, hol, kinek, mit és miért szabad vagy nem szabad, ajánlatos vagy épp nem kívánatos tennie. A harmadik T, a támogatás kilógott volna a bárzongorista repertoárjából és így a történetéből is. Viszont a regény egy későbbi oldala tartogat még egy csavart: valaki bogarat ültet Köves fülébe, hogy mit gondol, vajon „ki lehet az, aki a Fénylő Csillagban zongorázik?”. „Aha”, feleli Köves, mire az olvasó elméjében is gyanú képződik. Netán „spicli” volna a zongorista? Elegáns helyen játszhat, akár kényes számokat is, mégse jön érte hajnali teherautó...

Kertész Imre fikcióvá formálta a körkörös bizalmatlanság politikájának működését. Mi pedig – akiket jó sorsuk megkímélt a deportálás, az internálás, a kitelepítés vagy a börtön traumájától – dokumentumok segítségével próbálunk hozzájárulni a világháború utáni évtizedek eseményeit befolyásoló folyamatok megismeréséhez.

= = Az ideológia béklyójában

1945, de különösen a fordulat éveinek nevezett 1947–49-es időszak, a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) egyeduralmának kiépítése után mindent gyökeresen átalakítottak. A termelőeszközök tulajdonviszonyaitól a nyilvános beszéd tónusán át a zenei intézményrendszerig. A hangszereket éppen úgy kellett behangolni, mint a kommunista fordulat előtt, de hogy mi és hogyan szólalhat meg rajtuk, arról új szabályokat hoztak. A kotta öt vonala megmaradt, de a komponistáknak új elvárások szerint illett elhelyezniük a hangjegyeket.

A zene érzelmi hatást kiváltó, közösséget teremtő, fizikai tevékenységet segítő ereje szólal meg a vallási énekekben, nemzeti himnuszokban, munkadalokban. Nem véletlen, hogy a huszadik század totalitárius diktatúrái szolgálatukba akarták állítani a zenét – s egyáltalán magát a művészetet. Tokaji András e rendszerek zenepolitikájának elemzésekor rámutat: „nemcsak nem tűrik el a művészet öntörvényűségét, autonómiáját, szabadságát”, és nemcsak hogy „előnyben részesítik az ideológiájukhoz közeli irányzatot műveket”, hanem egyenesen elő is írják, hogy „a művészetnek az ő politikájukat, programjukat kell szolgálnia”. Ennek érdekében alakították ki a mű-

bírálat, a műsorellenőrzés és a zenével foglalkozó szervezetek, intézmények rendjét is, hatalmi pozícióból oktatta ki, tolva félre eszmei, esztétikai ellenfeleiket. Ahhoz, hogy a propagandaeszközzé lefokozott zene kellően hatékony lehessen, termelését és fogyasztását egyaránt befolyásolniuk kellett. Kivonni a kínálatból mindazt, ami nem kívánatos, helyettük pedig a céljaiknak megfelelő műveket íratni „népies” és közért-hető stílusban, lelkesítő, egységre buzdító, a mozgalmat és annak vezetőjét életető, harcoss tartalommal.⁸

Manapság egy kritika – bármily rosszul esik is a megbírált alkotónak vagy előadónak – csak egy nyilvános vélemény a sok közül. De próbáljuk beleképzelni magunkat annak a helyzetébe, aki teljes egzisztenciáját, a terror durvább éveiben akár az életét is veszélyben érezhette, ha egy pártrendezvényen, a pártsajtóban vagy a párt irányítása alá szorított művészeti szövetség fórumán megbírálták, mert – Szabó Ferenc zeneszerző szavaival – „*beleragadt a formalizmus ingoványos útvesztőjébe*”. Így járt 1948-ban több szovjet komponista, köztük Sosztakovics, Prokofjev és Hacsaturján. De a hajsza korábban kezdődött. Sosztakovics már 1936-ban megkapta a maga bírálatát a *Pravda* szerkesztőségi cikkében, amely éppen aláíratlan volta miatt szólt vészterhes, legmagasabb helyről érkező utasításként. Ezután a zeneművészek „vitának” címkézett gyűlése határozatban ítélte el a zeneszerzőt.⁹

A művészeti tisztogató kampányok terén, mint lényegében mindenben, a zsdánovi, szovjet mintát követték nálunk is.¹⁰ A komoly- és könnyűzenében egyaránt utat kellett nyernie a szocialista realizmusnak. A mű szóljon közérthetően és szórakoztatóan a néptömegek boldogulását elhozó új világ építéséről, őszinte optimizmusa söpörje el a burzsoázia dekadens romlottságát hirdető zene maradványait. E mondat nem korabeli idézet, magam fabrikáltam, de talán jellemzően sűríti össze az uralkodó beszédmód lényegét. Miként az sem volt tréfadolog, ahogyan 1948-ban a kommunista

8 = = Tokaji, 1983; Tokaji, 2000.

9 = = Szabó, 1948. A Sosztakovics és a formalizmus elleni kampányról lásd a 2000 című folyóiratban Szilágyi Ákos összeállítását. Fordításában a *Pravda*-cikk címe (Hangzavar zene helyett) ékesszólóan egybecseng Illyés Gyula 1955-ben megjelent verse, a Bartók visszatérő motívumával: „*»Hangzavart?« – Azt! Ha nekik az,/ ami nekünk vigasz!*” Szilágyi, 2014.

10 = = „*Szükséges, hogy minden zeneszerzőnk átállítódjék és arccal népe felé forduljon. Szükséges, hogy mindenki számot vessen azzal: pártunk, államunk és népünk érdekei védelmében, csak az egészséges, haladó zenei irányt, a szocialista szovjet realizmus irányát támogatja*” – szögezte le Andrej Alekszandrovics Zsdánov (1896–1948), a zeneileg képzett kultúrpolitikus a szovjet zenei szakemberek tanácskozásán, az SZK(b)P Központi Bizottságában, 1948-ban, röviddel halála előtt. „*A szovjet zene és a szovjet zenei élet tanulmányozása és eredményeinek a magyar viszonyokra való alkalmazása a mi fejlődésünknek egyik alapvető biztosítéka*” – visszhangozta Mihály András zeneszerző. Zsdánov, 1949; Mihály, 1950.

irányítású *Ludas Matyi* karikatúrái figurázták ki és fenyegették a kiiktatandó polgári ízlésvilágot képviselő slágerek szerzőit és előadóit.¹¹

A tánczene szovjetizálásáról szóló tanulmányában Ignác Ádám idézi az 1949-ben hazánkba látogató szovjet zeneszerzők tanácsait, hogy igyekezzünk érvényre juttatni a „*formájában nemzeti, tartalmában szocialista*” elvet a könnyűzenei élet irányításában. Az év végén megalakították a Magyar Zeneművészek Szövetsége Operett- és Tánczenei Szakosztályát. 1951-ben létrehozták a szórakoztató zenei szerzemények engedélyeztetéséért felelős Véleményező Bizottságot. 1948 és 1956 között rendeletek sorával szabályozták a szórakoztató zene új világát, beleértve a műsorok megtartását és a működési engedélyek kiadását is. Szakmai vita folyt arról, hogy a könnyűzene színvonalának emelésében vállaljanak szerepet a komoly műfajban alkotók is.¹² A színvonal „emelése”, azaz politikai elvárásokhoz igazítása napirendre került a szórakozóhelyek (éjszakai mulatók, zenés presszók és színpadok, varieték, sőt a cirkusz) működtetésében is. Élükre megfelelő vezetőket kellett állítani, az érintett helyeket pedig közkézbe venni. Fővárosi Népszórakoztató Intézmények (FŐNI) néven létrehozták a teljes szférát átfogó vállalatot. Szemere Anna és Bán Zoltán évtizedekkel ezelőtt alapos tanulmányokban elemezte a sztálini szellemben átideologizált operett eleve kudarcra ítélt műfaját és ennek emblematisztikus darabjait.¹³ A bérlet- és tulajdonviszonyok, a műsorrend, a repertoár, a pénzügyi szabályozás és a felügyelet átalakításának folyamatát pedig részletekbe menően taglalja Molnár Dániel, monográfiájában felidézve az átalakítás politikai harcát kísérő sajtóhadjárat jellegzetes hangjait is. Ezek feljelentésként ható tónusban ítélték el a „*népellenes könnyű műfaj*” úgymond céltudatosan reakciós, ízlésszomboló tevékenységét.¹⁴

A jazz sem járt jobban. 1950-ben, a Bartók-évforduló alkalmából írott dolgozatában Mihály András zeneszerző a polgári, városi kultúra „*legsilányabb termékének*” titulálta a jazzt és a cigányzenét.¹⁵ Írásának nem ez volt a fő csapásiránya, így nem tudható, mi járt a fejében e két szó leírásakor. A blues? A dixieland? A szving?

11 == Az egyik karikatúrán Szilágyi Pál, a Magyar Rádió vezérigazgatója, a másikon egy Gál Ferenc nevű elvtárs teszi helyre a dalokat reprezentáló figurákat. A karikatúrák nyomán Fábrián Titusz járta körül az ideológiailag meghaladandónak ítélt zenei szférát: egyébként kitűnő cikke szerint Gál Ferenc állambiztonsági vezérőrnagyot ábrázolta a rajz. Mivel azonban az 1927-ben született rendőrtiszt csak 1952-ben lépett szolgálatba, 1948-ban egy másik Gál Ferenc lehetett olyan íróasztalos pozícióban, hogy slágerügyben intézkedhessen. Fábrián, 2017.

12 == Ignác, 2017.

13 == Szemere, 1979; Bán, 1980. Vö. Kékesi Kun, 2020; Jákfalvi, 2020.

14 == Molnár, 2019.

15 == Mihály, 1950. Mihály András (1917–1993) zeneszerző, karmester, Weiner Leó és Kadosa Pál tanítványa a cikk írásakor a Zeneakadémián tanított. (Nem sejtette, hogy akkor hároméves fia, Mihály Tamás a magyar beat és rock egyik főszereplője lesz, az Omega basszusgitárosaként.) Az évfordulós tisztelgés ellenére Bartók több

A bebop? A jazzes tánczene? A kávéházi szalonzene? A roma népzene? A magyar-nóta? Mindezek együtt? Akárhogy is, sommás ítélete nyilván beleillett a Magyar Dolgozók Pártja tudományos folyóiratának irányvonalába. Akár annak ellenére is, hogy a jazz pozitív felhanggal is felbukkant ugyanott: a szovjet mezőgazdaság eredményeit tanulmányozó Fehér Lajos beszámolója szerint a meglátogatott kolhozok egyikének nemcsak orvosi rendelője, hanem „klubja, ének- és táncgyűjtése, sőt jazz-zenekara” is volt. (Igaz, a Komintern kolhozban nem jazz, hanem balalajkzene fogadta a magyar parasztküldöttséget.¹⁶) Ez azonban a szabályt erősítő kivétel. A koalíciós időkben még szabadon szóló jazz a politikai fordulat nyugati méreggá minősítette.¹⁷ Az 1948 utáni évtized jazzrepcióját elemző Szeverényi Erzsébet felidézte, hogy magyar zeneszerzők és zenetudósok az amerikai imperializmus világhuralmi törekvéseit is megtestesítő jazz (s annak ritmusorgiája, kakofóniája, pesszimizmusa és erotikája) ellenében képzeltek el a hazai tánczene fejlődését, fejlesztését.¹⁸ Az idegenkedés, a kiszorítás, majd a visszaengedés fázisait jelző dokumentumokat is ismertető tanulmányában Havadi Gergő rámutat, hogy a fokozatos legalizálódás körülményei között, a hatvanas évektől kezdve egyre inkább a beat, majd a rock vette át a jazz egykori „forradalmi mítoszáit”.¹⁹

A kultúra, a művészeti élet, a közművelődés, az értelmiségpolitika 1956 utáni rendjének kialakításakor deklarálták, hogy a Magyar Szocialista Munkáspárt végzi e szerteágazó terület eszmei irányítását, s ellenőrzi a végrehajtással foglalkozó állami szervek munkáját. E szisztéma létrejöttének folyamatán Kalmár Melinda monográfiája vezet végig.²⁰ Az 1990-ig érvényes könnyűzenei politikának, a területtel foglalkozó szervezetek és intézmények működésének, a vonatkozó határozatok, rendeletek és jogszabályok részleteinek bemutatására vállalkozott doktori disszertációjára épülő

művét indexre tették 1950-ben. Ezek csak 1956. október elején szólalhattak meg közönség előtt. A zeneélet pártpolitikai tisztogatása Mihály Andrászt is elérte. 1956-ban már ő is a Petőfi Kör reformer szellemiségét képviselte. 1978–87-ig az Operaház igazgatója volt. Vö. Péteri, 2019: 126–127.; Bozó, 2019: 154–159.

16 = = Fehér, 1949. Az útirajz szerzőjéről: Papp, 2018.

17 = = „A magyar rádió az első lépést megtette – teljesen megszüntette műsorában az amerikai szerzők tánczenéjét,” számolt be a fényes fegyvertényről Tamássy Zdenko zeneszerző a dolgozókra hivatkozva, akik „olyan tánczenét követeltek, amely méltó szocializmuszt építő népünkhöz, flatalságunkhoz, amely tükrözi a mai élet optimizmusát. És erre az amerikai jazz örült vonaglása, beteges idegessége nem alkalmas.” Tamássy, 1950. Kérdés, hogy Tamássy Zdenko (1921–1987), a foglalkoztatott filmzeneszerző (*Hannibál tanár úr, Régi idők focija, Mephisto* stb.) a könnyűzenei műsorok szerkesztőjeként vajon hitt is abban, amit állított? Vagy csak meg akart felelni az elvárásoknak?

18 = = Szeverényi, 1979.

19 = = Havadi, 2011.

20 = = Kalmár, 1998. Könyve hátsó borítóján egy idevágó Kádár-bonmot: „Nem szívesen leplezem le magam, de úgy vagyok ezzel: nekem mindegy, hogy zongorán vagy cimbalmon, csak az én nótámat játsszák. Nekem elsőként az a lényeg, hogy a különböző stílusokkal a szocializmus ügyét akarják-e szolgálni.”

köteteiben Csatóri Bence.²¹ Kőbányai János szociográfiai és riportjai a politikai elmélet és a társadalmi gyakorlat között feszülő ellentmondásokra is felhívták a figyelmet.²²

Mindaz, amit e tanulmányok és kutatások feltártak, nélkülözhetetlen háttéranyagként erősíti azokat a munkákat, amelyek főként a zene és a zenészek felől közelítve dolgozták fel átfogó igényrel a magyar populáris zene egyes területeit.²³ A politikai, kulturális és zenei intézmények működésének, illetve a művészek történeteinek összességéből kirajzolódó képet árnyalták az 1997 után kutathatóvá tett állambiztonsági dokumentumok.²⁴ A kötet kiadása óta ismertté vált iratok még tovább színesítik a képet. Az alább következő esetleírás a beat előtti időszakra és zenei műfajokra tekintve tágítja a horizontot. A *Nyilván tartottak* című könyvem folytatásaként (s egy reménybeli bővített kiadás előzeteseként) kínálja az előtörténet töredékes darabkáit.

= = „Az ÁVH tudott disztintíválni”

1948-ban Magyar Dolgozók Pártja néven egyesült a két munkáspárt. Az, aki ellenezte, hogy a kommunisták magukba olvasztják a szociáldemokratákat, nem érezhette biztonságban magát. Mint ahogy senki más, még a törvénytelenések elkövetői sem. Önmegtágadás, félrevonulás, félreállítás, koncepciók eljárás, emigráció – nagyjából ilyen választék állt előtte. Ekkor veszítette el művészeti tanácsadói állását az Állami Operaházban Vadas György zeneszerző, karnagy is. „*Osztályidegen, munkásegység ellenes és jobboldali magatartás miatt*” 1948 áprilisában kizárták a Szociáldemokrata Pártból. Azzal vádolták meg, hogy visszahozta a reakciót az Operába. „*Ellehetetlenültem*” – fogalmazott a soproni határőrök előtt az 1950 májusában felvett jegyzőkönyv szerint, amikor több mint egyévi kint-tartózkodás után feleségével együtt vonattal hazatért az akkor még négyhatalmi megszállás alatt álló Ausztriából.²⁵

Vadas 1905-ben született. Zenei tanulmányai mellett filozófiát is hallgatott. 58 oldalas bölcsészettudományi értekezése, a *Wagner Richard világnézete* 1929-ben jelent meg a Pestvidéki Nyomda gondozásában. Utána a lipcsei, majd a bécsi állami operaház korrepetitoraként dolgozott, egyebek közt Richard Strauss mellett. Itt figyelt

21 = = Csatóri, 2015; Csatóri, 2016.

22 = = Folyóiratokban megjelent írásai kötetbe gyűjtve: Kőbányai, 1986.

23 = = Öt évtized terméséből válogatva: Miklós, 1977; Sebők, 1983; Sebők, 1984; Dám, 1987; Szőnyei, 1992; Simon, 1999; Jávorszky–Sebők, 2005; Jávorszky–Sebők, 2006; Jávorszky, 2013; Jávorszky, 2014.

24 = = Szőnyei, 2005.

25 = = ÁBTL 3.2.4. K-543/1. 17–18/a. Jegyzőkönyv, 1950. május 10. Vadas György iratanyaga hat kötetből áll. A következőkben akkor jelzem a hivatkozások forrását, ha nem ebből a dossziésorozatból valók.

1. kép. Az SZDP kizárási határozata

fel rá Hubay Jenő zeneszerző, akinek 1932-ben a titkára lett.²⁶ Zongoraművészként és karmesterként szerepelt, zongorát és zeneelméletet oktatott, zenét szerzett. 1934-ben a Hunnia filmgyár zenei vezetője lett. 1940-től a zsidótörvények miatt nem dolgozhatott szakmájában. Munkaszolgálatra vonult be, majd 1944 októberében megszökött. Szülei, testvérei és azok gyerekei Auschwitzban meghaltak, őt menyasszonya – későbbi felesége – bújtatta. 1945-ben a budapesti opera igazgatójának művészeti tanácsadója lett, mígnem személyi „intrikahullám” és pártpolitikai csatározás folytán elbocsátották. Megélhetési gondjai elől 1949 januárjában Bécsbe ment, felesége később követte. Bekapcsolódott a kinti zenei életbe, ért is el eredményeket, de – mint mondta – „be kellett látnom, hogy nyugaton semmi keresnivalóm nincs”. 1950 májusában hazatértek. Júniusban internálták. 1953 augusztusában szabadult. Elhelyezkedése érdekében szeptemberben önéletrajzot nyújtott be a Népművelési Minisztérium Zene-

²⁶ = = Hubay Jenő (1858–1937), hegedűművész, zeneszerző. Fiatalon kapcsolatba került Liszt Ferencsel. A Magyar Zeneszerzők Társaságának elnöke, a Zeneakadémia igazgatója volt. Hegedű- és zenekari műveket, operákat (*A cremonai hegedűs*, *A falu rossza*, *Anna Karenina* stb.) és népi zenekarra írt Csárdajeleneteket is komponált.

2. kép. Vadas György portréja

és Táncművészeti Főosztályát vezető Szabó Ferenc zeneszerzőnek.²⁷

„A dolgozó nép zenekultúráját kell szolgálnom” – írta, érthető módon életútjának zenei állomásaira helyezve a hangsúlyt. Az életrajzban tátongó lyukakat hat dossziéja segítségével tölthetjük ki. Részben saját szavai alapján. Mivel muzsikus-funkcionárius kollégája, Szabó Ferenc nem intézkedett az érdekében, egy hónap elteltével, 1953 októberében, majd novemberben három hosszú levélben kért segítséget Nagy Imrétől, akinek szabadulását is köszönhette, hiszen az 1953 júliusában miniszterelnökké választott Nagy Imre első intézkedései közé tartozott az internáló- és kényszermunkatáborok felszámolása. Neki szóló levelében azt is közölte, amit Szabó Ferencnek nem írhatott meg: a Katonapolitikai Osztály (Katpol) küldte ki Ausztriába, ahol zenei karrierje építése mellett egyéb feladatokat is ellátott. Hogy miféleket, azt még Nagy Imrének sem részletezte. Művészi ered-

ményei közül kiemelte Bécs városának ajánlott dala sikerét a világhírű Daniza Ilitsch előadásában,²⁸ de főként „szolgálati” téren tapasztalt nehézségeit taglalta. „Jóformán”

27 = = Szabó Ferenc (1902–1969), Weiner Leó és Kodály Zoltán tanítványa, 1926-ban diplomázott a Zeneakadémián. Szociáldemokratáknak illegális kommunista pártmunkát is végzett. 1932-ben Berlingen keresztül emigrált a Szovjetunióba. A Vörös Hadsereg tisztjeként tért haza. A zenei és a politikai életben egyaránt fontos funkciókat töltött be: 1950-ben a Magyar Zeneművészek Szövetségének elnöke, 1951-ben országgyűlési képviselő, 1954-ben az MDP Központi Vezetőségének tagja lett. 1958 és 1967 között a Zeneakadémia igazgatója volt. Tömegdalokat, kórusműveket, zenekari és szólódarabokat, film- és színpadi zenéket írt. Ismertebb művei közé tartozik a *Föltámadott a tenger* oratórium és a *Ludas Matyi* szvit és filmzene.

28 = = A Danica Ilić néven, Belgrádban született szoprán 1949. május 18-án, a Musikverein nagytermében Georg Vadas, azaz Vadas György *Wien ist die Stadt, die man niemals vergißt* című keringőjének ősbemutatójával zárta hangversenyét. Vadas a dossziéja szerint a dalt annak alkalmából írta, hogy megkapta az osztrák állampolgárságot. Ugyanitt megtalálható több dalának kottája a bécsi és londoni székhelyű Josef Weinberger kiadásában, valamint Telefunken-kiadású lemezeinek információs lapja: ezeken a *Sába királynője* című Goldmark Károly-opera részletei hallhatók, ő vezényli a Wiener Staatsoper zenekarát, ének: Daniza Ilitsch és mások.

kiképzés nélkül helyezték ki, pénzt rendszertelenül kapott összekötőitől, miközben neki több embernek kellett folyamatosan fizetnie információkért. Eladósodva, lebukástól tartva jött haza: „csodálkozom, hogy még élek”. Elpanaszolta, hogy az internálás alatt a kabátjától a Parker töltőtolláig mindene eltűnt, ami őrizetbe vételekor még megvolt, s hogy nem kapott megbecsülést jelentéseiért és Kistarcsán írott, *Az imperialista titkos-szolgálatok 1949–50 évi ausztriai tevékenységéről* című tanulmányáért. Kistarcsán „kifogástalanul” bántak vele, írta Nagy Imrének. „Az ÁVH tudott disztingválni, tudta, kik a kémek, tudta, kik a fasiszták, elejétől kezdve beosztásban voltam, minden ott nyújtható kedvezményt megkaptam. De mégis ott voltam.” A kedvezmények árára nem tért ki: 1951-től fogdaügynökként foglalkoztatták. Kistarcsai fedőnevét nem ismerjük, ausztriai kiküldetésének idején viszont „C-V/2”, azután „V/3008”, végül „V/1031” fedőszámon szerepelt.

Miután operaházi állásából 1948-ban kirakták, gyerekkori barátjának, Boros Miklósnak, a Honvédelmi Minisztérium hírszerzéssel foglalkozó Katonapolitikai Osztálya őrnagyának panaszkodott kilátástalan helyzetéről. Boros szervezte, majd megszervezte a „disszidálását”, hogy üldözött muzsikusként a szabad világban teljesítse ki tehetségét. E fedőtörténettel kellett a szociáldemokrata emigráció bizalmába férkőznie. Joggal számíthattak arra, hogy hitele lesz, hiszen jobboldali szocdem volta miatt került bajba. Legendáját azzal erősítették, hogy egy vezető szociáldemokrata politikus, Györki Imre fiával, Lászlóval együtt disszidáltatták, majd hamarosan Györki Imre öccsét, Bélát és annak családját is áttették a határon.²⁹ Bécsben kapcsolatokat épített ki zenei és zsidó vonalon (Jewish Agency, Zsidó Világkongresszus). Mindkét irányból eljutott az amerikaiakhoz is. Jó ajánlólevelet jelentett számára, hogy a dala-it előadó Daniza Ilitsch zongorakísérője, Virginia Pleasants az amerikai hírszerzés, a Central Intelligence Corps (CIC) Bécsben szolgáló magas rangú tisztjének, Pleasants őrnagynak a felesége volt.

Jelentéseit futár hozta és vitte át a határon, így jutott amerikai dollárhoz, osztrák schillinghez és magyar cigarettához. Terjengős beszámolókat adott. Jelezték is neki, hogy törekedjen a lényeg megragadására, és strukturálja jobban a mondandóját. Megszerzett, illetve várható információit gyakran fantasztikus fegyvertényként harangozta be. Saját helyzetén kívül hírt adott emigráns magyar politikusokról, az amerikai, francia, brit és jugoszláv titkosszolgálat embereiről és hazánkat érintő terveikről, a bajorországi fasiszta magyar emigráció finanszírozóiról, s hogy ebben az amerikaiak tudtával van benne a szökésben lévő Adolf Eichmann keze is. Kiküldői szerint híreinek értéke nem volt arányban a neki juttatott összegekkel. Mindeközben több alkalommal átsegítették Magyarországra, majd beszámoltatás és eligazítás után visszacsempészték. „És most, hogy igyekszem feladatomat minél jobban, sürgősebben megoldani, hogy végre

29 = Györki Imre (1886–1958) 1922-től 1939-ig, majd 1946-ban ismét parlamenti képviselő volt szociáldemokrata színekben. Mauthausenben együtt raboskodott Peyer Károllyal, az SZDP elnökével. 1950-ben koholt vádakkal letartóztatták, 1956-ban szabadult.

3. kép. Vadas György szerzeményeinek kottafüzetei (1)

mert Szabót vádolta értéktárgyai eltulajdonításával. Szabó tagadta ezt. Noha internálási határozatot egyáltalán nem találtak, az iratok szerint Vadas György internálását a dekonspirálódása és kétkulacsosságának gyanúja mellett az államvédelmi szervezet átalakítását kísérő belharc is indokolhatta.³⁰ 1949 decemberében a honvédelmi tárca Katonapolitikai Osztályát a formálisan a Minisztertanács alá rendelt Államvédelmi Hatóságba olvasztották. Az immár a Belügyminisztériumtól függetlenített ÁVH-nál bizalmatlanul kezelték a régi Katpol állományát és ügynöki hálózatát. A külföldről hazarendelt hálózati személyeket internálták. Így járt Vadas György is. Kívülről mindez úgy festett, mintha egyszerűen a disszidálása miatt büntették volna meg. Szabadulása után ez megnehezítette elhelyezkedését, ő pedig nem árulhatta el, hogy titkos feladattal volt Ausztriában. Beadványai szerint meg volt győződve arról, hogy a fontos zenei intézményeknél (Országos Filharmónia, Magyar Rádió) lenne szakértelméhez, szervezői, vezetői gyakorlatához és elkötelezett tenni akarásához méltó feladat. Strukturális átalakításokat, személycseréket sürgetett, harcot a korrupt klikkek ellen. Talán épp a változtatásokat forszírozó fellépése miatt sem siettek neki állást kínálni.

otthon lehecsünk, nem tudok és nem is akarok zenei üzletekkel foglalkozni, nem is beszélve arról, hogy feszült állapotban nem is tudom magam hangokra és harmóniákra koncentrálni” – fogalmazott fél évvel hazatérése előtt. Azután megszakították vele a kapcsolatot, boldoguljon, ahogy tud. Vadas György azonban visszatért.

Internálására Szabó Béla államvédelmi hadnagy tett javaslatot. (Feleségét is internáltatta volna, de erre nem került sor.) Szerinte Vadas értéktelen munkát végzett: „...*velünk való kapcsolatát csak disszidálásának elősegítésére, valamint pénzszerzésre kívánta felhasználni.*” Ráadásul hazatérési szándékát közölte a bécsi magyar követségen, felfedve kapcsolatát a Katpollal – ebben provokációs szándékot tétéleztek fel. Később, az internálásának törvénytelenységét kimondó rehabilitációs eljárás során Vadas az általa „Marton” százados fedőnéven is-

³⁰ == ÁBTL 3.2.4. K-543/4. 27–29. Jelentés, 1954. január 29.

Végül 1954 februárjában átirat érkezett a Minisztertanácstól a belügyhöz: foglalkozzanak Vadas György ügyével, azaz beszéljen vele „egy felelős elvtárs”, kártalanítsák anyagilag, és három napon belül helyezték el „zenei vonalon”.³¹ Rajnai Sándor államvédelmi alezredes (akit Vadas „Révész” néven ismert) április végi jelentésében számolt be az ügyben tett intézkedésekről. Vadas kapott segílyt, állásígéretet, s Rajnai gyorsan be is szervezte. Fedőneve „Lénárt” lett. Megbízása a budapesti szórakozóhelyek műsorösszetételének elemzésére szólt. El is végezte, azonban szokása szerint túl sokat fontoskodott és fecsegett titkos teendőiről. Ennek híre visszajutott a belügybe. Rajnai figyelmeztette, és ilyen irányú feladatait beszüntette. „Jelenleg a zenei alvilágban dolgozik” – kotyogta el 1954 augusztusában a „Kőrösi Péter” fedőnevű ügynöknek.³²

4. kép. Vadas György szerzeményeinek kottafüzetei (2)

= = Amerikai stílusú jazzorgiák, afrikai zeneietlenség és az ÁVH fülei

„Teljesen igaza volt Szabó [Ferenc] főosztályvezető elvtársnak, aki a Zeneművészek Szövetségének egyik legutóbbi ülésén a zeneszerzőket tette felelőssé azért, mert unos-untalan még mindig amerikai stílusú jazzorgiákat hall az ember, a zenekaraink ilyen stílusban játszanak stb.” – írta Vadas György Nagy Imre miniszterelnöknek 1953. november 2-án, állást kérve, s felajánlva szolgálatait a könnyűzene téréen. A titkos ausztriai kiküldetéséről hazatért, majd kistarcsai internálásból szabadult, s Rajnai Sándor alezredes által beszervezett zeneszerző 1954 tavaszán látott hozzá testhezálló feladata végrehajtá-

31 = = ÁBTL 3.2.4. K-543/4. 26. Átirat, 1954. február 6.

32 = = A hálózati sűrűségét jelzi, hogy Vadas György dossziéja szerint két ügynök is jelentett az ő dekonspirálódásáról. Egyikük, „Lányi” a fogolytársa volt Kistarcsán. A másik, „Kőrösi Péter” pedig még Ausztriából ismerte, ahol a Katpol őrnagyaként, „Keszi Pál” néven tárgyalt vele, de Vadas ismerte a valódi nevét is: Kabók Péter. Erről a „Lénárt” fedőnéven írott jelentéseinek egyike tanúskodik. ÁBTL 3.2.4. K-543/4. 52–53. Jelentés, 1954. augusztus 25.

5. kép. Vadas György szerzeményeinek kottafüzetei (3)

lik is azt – mondotta Gyulai-Gál Ferenc.”³⁴ Nehéz ma elképzelni, hogy egyáltalán lehetséges ilyesmit mondani másképpen, mint ironikus hangsúllyal, de „Lénárt” leírataiban mégis vádként hathatott 1954 tavaszán-nyarán. Mert mindvégig elítélő hangnemet ütött meg jelentéseiben. Fővárosi presszóknak, lokálokban, éttermekben és bárókban dolgozó zenészek, artisták, pincérek és mixernők, illetve a mulatozók és üzletelők kavalkája tűnt fel tudósításaiban – mindaddig, amíg el nem fecsegte, hogy valójában melyik szerv számára méri fel az éjszakát „zenei, politikai és szolgálati” nézőpontból. Amint ez visszajutott megbízójához, beszámoltatták arról, hogy ki mindenkinek mesélt „titkos” feladatáról, majd megszakították vele a kapcsolatot.³⁵

Duna, Béke, Pipacs, Corvin, Budapest, Pilvax, Anna – ezeket az éttermeket és bárókat kereste fel első „szolgálati” járőrözései során. 1954. március végén, hat sűrűn

sához, a budapesti szórakozóhelyek műsorösszetételének elemzéséhez.³³

„Nem vitás, hogy a reakció most elsősorban kulturális fronton igyekszik a maga hadállásait kiéptíteni, aminek egyik eszköze a széles tömegeket megmozgató könnyűzene, illetőleg főként tánczene. A budapesti lokálokat látogatva újólág is megállapítottam, hogy az amerikai számok mellett a magyar muzsikusok darabjai a műsoroknak még 10 %-át sem teszik ki” – írta az immár „Lénárt” fedőnéven foglalkoztatott Vadas György. Felfedező útjain többször elkísérte egykori tanítványa, Gyulai-Gál Ferenc, a Fővárosi Operettszínház karmestere. A bárral is rendelkező Duna étteremben ő hívta fel az ügynök figyelmét egy társaságra, benne olyan ismert színészekkel, mint Básti Lajos, Ferrari Violetta és Darvas Iván. „Látod, Gyurikám, a magyar színészek élmunkás kommunistái milyen szívesen táncolnak amerikai zenére, és még rende-

33 = = ÁBTL 3.2.4. K-543/4. 11–14.; 41–43. Vadas György levele Nagy Imrének, 1953. november 2.; Jelentés, 1954. április 26.

34 = = ÁBTL 3.2.4. K-543/5. 22. Jelentés, 1954. március 26. Az ezután következő idézetek e dossziéból valók. A „zenei alvilág” mellett külön jelentések szólnak az ügynök ausztriai tapasztalatairól, valamint egykori internált társairól is, de ezekre itt nem térünk ki.

35 = = ÁBTL 3.2.4. K-543/4. 57–58. Titoktartási nyilatkozat, 1954. szeptember 29.

telegélt oldalon át vezet be a „zenei alvilág” sötétjébe, ahol „nemcsak a közönség szórakoztatása történik, hanem a konspiráció különböző lehetőségeire” is bőven akad alkalom. Amerika hangját visszhangzó zenészek, diplomaták, gyanús alakok, gyanús ügyletek. „Lénárt” beszámolóí szerint nyugati hírszerzők és magyar besúgók tömkelege nyüzsgött a pesti éjszakában. Aligha deríthető ki, hogy a pletykaáradat mögött mennyi a valós tény. Sehol egy tartóztatási értékelés vagy utalás arra, hogy más hálózati személyek megerősítették vagy cáfolták a híreszteléseket. Az sem derül ki, hogy a megrendelőnek szándékában állt-e egyáltalán bármit kezdeni az intim részletekre is kitérő, elfogult értesülésekkel – ha nem is a zenekritikai, hanem legalább az állambiztonsági jellegű megjegyzésekkel. Vagy inkább csak az volt a cél, hogy munkát adjanak egy meghurcolt, szolgálatkész embernek, s közben kipróbálják, mit várhatnak tőle, mire lehetne használni.

Mai olvasóként e lapokon találkozhatunk, ha nem is mindenkiel, aki élt és mozgott abban az időben – élni és mozogni, már ez sem volt akármilyen –, de nagyon sok mindenkiel. Legendás vagy elfeledett muzsikuskok és énekesek sokasága egy zenetörténeti forrásként is kezelhető államvédelmi iratban. Akár az ábécé is diktálhatná, de Argényi Sándorral indul a dosszié, a Moszkva étteremben: „...amerikai kapcsolatokkal rendelkezik. Záray Márta dizőz protezsálja az amerikaiak felé.”³⁶ Később több jelentésben is részletezi ezt. Nap mint nap eljár a fellépéseire az amerikai követség egy-egy munkatársa. Nagyra becsülik tehetségét, kottákat, lemezeket adnak neki – ezzel dicsekedett az ügynöknek a zongorista mit sem sejtő barátja, egy táncosnő. Az egyik szünetben, az ügynök szeme láttára Argényi leült beszélgetni a követségi tisztviselő asztalához. „Argényi bejáratos az USA-követségre. Onnan kapja a legfrissebben megjelent lemezeket és kottákat. Szenvedélyes Amerika-rajongó. Stílusa és életszemlélete: Amerika. Csillag István barátomnak az a véleménye, hogy egyik hírszerzője az USA-követségnek. Tudtommal most a városligeti tóteráson játszik.” Ugyanebben a jelentésben egy meg nem nevezett, de „feltűnő és megfigyelendő” együttesre is felhívja a figyelmet: „Gyimesi Tibor 22 éves építésznövendék, zongorista, Szabó Gábor gitáros, Vigh Éva énekesnő (18 éves), Sárközi nevű nagybőgős. A nevezettek mind fiatalok (18–25 évesek), amerikai játéktílusban játszanak. Feltűnő, hogy ők is hozzájutnak a legújabb amerikai számokhoz. Protektoruk: Záray Márta énekesnő. (Gellért szállóban énekel.) Záray Márta proletár származású ugyan, ezt azonban igyekszik elfelejteni és lázasan ambicionálja a külföldi kapcsolatokat.”³⁷ Nem egyértelmű, de a fiatal együttes Argényi Sándoré lehetett. Lemezfelvétel nem készült velük az 1950-es évek első felében, hogyan is készülhetett volna – 1956 után pedig végképp nem, hiszen Argényi és Szabó Gábor egyaránt élt

36 == ÁBTL 3.2.4. K-543/5. 1. Jelentés dátum nélkül, kb. 1954 tavaszán. Záray Márta (1926–2004) pályája a 40-es évek végén indult. Népszerű duót alkotott férjével, Vámosi Jánossal. Első közös albumuk (Táncdalok, 1955) két oldalán egyenlően megosztottak: öt-öt dallal Vámosi (pl. Nekünk találkozni kellett), illetve Záray (pl. Már nem haragszom).

37 == ÁBTL 3.2.4. K-543/5. 24.: 28. Jelentés, 1954. június 19.

az alkalommal, és a jazz szülőhazája felé vette az irányt. Argényi később Svédországban telepedett le, Szabó Amerikában maradt, és világhírű lett.³⁸

„Lénárt” ügynök az 50. életéhez közeledett 1954-ben. Elsősorban a klasszikusokra volt nyitott a füle. A jazzt kedvelő, generációkkal fiatalabb muzsikusok egy másik világot képviseltek számára. A lokálokban szereplő zenekarok stílusát Fóthy János együttesével érzékelteti „Lénárt”, megbélyegző tónusban: „*A Foti [sic!] együttes kitűnő és a hangszerüket technikailag tökéletesen kezelő muzsikusokból áll. A játéktílusuk azonban már nem is amerika, hanem egyenes afrika [sic!]. Fület sértő és zeneietlen. Érdekes, hogy Bécsben, ahol a lokálokban ott ülnek az amerikai tisztek és diplomataik, egy Gruber vagy Gaudriot stb. zenekara soha sem engedné meg magának azokat az afrikai zeneietlenségeket, amiket a mi lokáljaink együttesei.*”³⁹ Zongorista lévén, „Lénárt” külön figyelmet szentelt a billentyűsöknek. Megítélése szerint Solymossy Lulu „*kitűnő és komoly felkészültséggel*” rendelkezett. Az Annában Szabó József (a jelentésben tévesen: Sándor) „*mint kitűnő zongorista – hallom, Solymossy Lulu tanítványa – vonta magára a figyelmemet*”.⁴⁰ A Corvinban Heinemann Sándor zenekara „*erősen lezüllött, megkopott, pontatlan*”.⁴¹ Orlay Chappy (Csöpi, azaz Orlay Jenő)⁴² zenekarában Kertész

38 = = Argényi Sándorról (1929) lásd Agonás, 1999; idézi: Simon, 1999: 135–137. Szabó Gábor (1936–1982) a 60-as években olyan hírességekkel játszott együtt, mint Chico Hamilton és Charles Lloyd. Carlos Santana slágere 1970-ből, a *Black Magic Woman* Peter Green (Fleetwood Mac) azonos című és Szabó Gábor *Gypsy Queen* című szerzeményének egyvelege. Első magyar albumát röviddel halála előtt hazatérve készítette: *Femme Fatale* (1982, Hungaroton–Pepita).

A jelentésben keresztnév nélkül említett Sárközi: Sárközi Endre (1926) dobos, vibrafonos. A hírforrásként megnevezett Osillag István a Művészeti Dolgozók Szakszervezetének titkára, a Budapesti Műsoriroda (BUMI) munkatársa volt.

39 = = ÁBTL 3.2.4. K-543/5. 20. Jelentés, 1954. március 25. Fóthy János a szakmailag elismert zongoristák és zenekarvezetők közé tartozott. Nevéhez fűződik az egyik első, értő újságcikk is: „Jazz” (*Tükör*, 1934. február); idézi: Simon, 1999: 103–104.

40 = = ÁBTL 3.2.4. K-543/5. 21. Jelentés, 1954. március 25. Szabó József (1925–1965) 1946-tól dolgozott a főváros frekventált szórakozóhelyein, egy időben tanárával, Solymossy Luluval is, duóban. 1956 után a Bristolban is ő ült a disszidált Solymossy helyére, s vele folytatta a zongora–dob/vibrafon duót Beamter Bubi is. 1958–62 között készült felvételeiket húsz évvel később gyűjtötték össze (*Egy este a Dunabárban*, 1982, Hungaroton–KréM).

41 = = ÁBTL 3.2.4. K-543/5. 21. Jelentés, 1954. március 25. Heinemann Sándor (1903–1975) trombitás 1943–44-ben Buttola Edével közösen vezette a kettejük nevét viselő nagyzenekart. 1955 után részt vett a Budapesti Népi és Tánczenei Központ (BNTK) tánc- és szalonzenével foglalkozó vizsgabizottságának munkájában. Simon, 1999: 140.

42 = = Orlay Jenő (1905–1977) dobos, becenevén Chappy. 22 éves korában került az amerikai Arthur Briggs (1899–1970) zenekarába. 1930-ban alapított együttesével is sokat járt külföldön. A 40-es évektől itthon szerepelt saját nagyzenekara élén. Dobolt, vezényelt, szteppelt. Egyik leghatásosabb produkciójaként színpadi „párbajt” vívott vendégdobosaival. A *Dob-párbaj* megjelent lemezen (Odeon-kiadás), s elhangzott a *Vidámsághangverseny* című rövidfilmben is (1942). Önéletírása: *Jazz-dobbal a világ körül* (1943, szerzői kiadás).

Kornél zongorista és Hámos Pál hegedős, szaxofonos „jó muzsikuskok”.⁴³ A Békében „Wolf Bandi remek zongorista, ami már nem mondható el Darvasról, a mellette működő második zongoristáról”.⁴⁴ Vécsey Dorisz szintén „kitűnő zongorista, meglepően jó ritmikai készséggel (a nők ugy[an]is ritmusban mindig gyengébbek)”. Az viszont „tűrhetetlen állapot”, hogy kizárólag amerikai számokat játszva angolul „óbéogat” a Pipacsban, akár csak a Dunában Solymossy Lulu és Beamter Bubi.⁴⁵ „Lénárt” értesülései szerint „a szakmában” közismertek Vécsey Dorisz,⁴⁶ Beamter Bubi, Ilosvay Gusztáv⁴⁷ és Horváth Jenő⁴⁸ amerikai kapcsolatai. „Azt beszélnek róluk, hogy foglalkoztatva vannak, de

43 = = ÁBTL 3.2.4. K-543/5. 21. Jelentés 1954. március 25. Kertész Kornél (1910–1983) zongorista a 30-as években kötelezte el magát a jazz mellett. Kortársaihoz hasonlóan ő is szórakozóhelyeken játszott. Kulcsszerepe volt a modern jazz elterjedésében. 1962-ben az ő kezdeményezésére alakult meg a jazznek otthont adó Dália Klub.

44 = = ÁBTL 3.2.4. K-543/5. 21. Jelentés, 1954. március 25. Wolff Endre (1908) zongorista és Darvas József zongorista-szaxofonos a 30-as évek közepétől volt jelen a magyar jazz kialakuló világában. A jelentés írója külön kiemelte két „cigány származású” muzsikust, egy Ráczt nevű dobost és Bódi Zoltán hegedős-dobos teljesítményét.

45 = = ÁBTL 3.2.4. K-543/5. 19–21. Jelentés, 1954. március 25. Beamter Jenő, becenevén Bubi (1912–1984) dobos, vibrafonos. Virtuozitását több zenekarban és zongora–vibrafon duóban megcsillogtatta, például Solymossy Lulu, Szabó József vagy Martiny Lajos partnereként. Mai szemmel olvasva abszurdnak hat, de 1955-ben fölmerült: hálózati ellenőrzés alá kellene vonni Beamtert, mert a Bristol bárból jelentő „Szabó” fn. ügynöknek (vagyis a volt recski internált Déri Róbert Péternek) bemutatott egy 20 éves fiatalembert, aki csempészárut: „rágógumit és eredeti kreppnyalton zoknit és amerikai vagy más külföldi cigarettát” vásárolt volna tőle: ÁBTL 3.1.2. M-20596/1. 49. Jelentés, 1955. május 21. A munkaszolgálatos időkben róla szól Örkény István *Bubi* című írása (in: *Lágerek népe*, 1947, Székesfővárosi Irodalmi és Művészeti Intézet).

46 = = Hasonlóan jelentett Vécsey Doriszról a „Jászai Éva” fn. ügynök is: eszerint a Pipacsba járó amerikai diplomaták „nagyon jó barátságban vannak” vele: ÁBTL 3.1.2. M-21620. 7–11. Jelentés, 1957. június 28.

47 = = Ilosvay Gusztáv (1911–1961) orvosként praktizált, s közben jazzdobosként és énekesként dolgozott, film- és reklámfilmzenéket írt. Önéletrajza szerint 1943-ban egy németellenes dal eléneklése miatt megvonták működési engedélyét, 1947–48-ban Svájcban, 1957-ben Finnországban vendégszerepelt. Önéletrajza öccse, az 1956-ban disszidált Ilosvay Ferenc, a bécsi Magyar Híradó főszerkesztője dossziéjában olvasható, akit 1958–64 között szervezési célból tanulmányoztak, de leálltak vele, mert lapjában megírta: 1948-ban, pressziós alapon szervezték. Ilosvay Gusztávról az áll e dossziében, hogy „népi demokrácia ellenes, nyíltan uszít rendszerünk ellen”. ÁBTL 3.2.4. K-51. 24, 45–46. Önéletrajz, 1960. szeptember 1.; Összefoglaló jelentés, 1964. november 24. Márai Sándor vélhetően Ilosvay Gusztávról mintázta novelláját, *A dobos* „érzéki és szenvedélyes” muzsikusk hősét (in: *Bolhapiac*, 1934, Pantheon). Idézi: Simon, 1999: 104–105.

48 = = Horváth Jenő (1915–1973) zeneszerző. Nevéhez olyan slágerek fűződnek, mint a *Te vagy a fény az éjszakában*, a *Gyere, ülj kedves mellém* vagy a *Járom az utam, macskaköves utam*. „Kovács József” fn. ügynök azt jelentette a Rózsafa vendéglőben zongorázó Horváthról és Tabányi Mihály harmonikásról, hogy megkérték, segítsen nekik elhagyni Magyarországot. Arról nincs információ, hogy valóban

biztos, hogy voltak USA vonalon.” Hallott ezt-azt Orlay Chappy amerikai követségi kapcsolatáról is: egy tisztviselő *„látta el őt mindennel, magnetofont is hozott neki”*. Egy másik jelentésben viszont azt a híresztelést továbbította, hogy *„Orlay Jenőt, Vécsey Doriszt és Ilosvay Gusztávot azért tiltották most el a szerepléstől, mert lebukott ÁVH-spiclik”*. Ezt Horváth Viktória mesélte el az ügynöknek. Az énekesnő a Budapest bárban hallgatta ki, amint Orlay egy civil ruhás ávosnak *„referált az ott megforduló személyekről”*. A Pipacs főpincére szerint Vécsey Dorisz ávos kapcsolatai útján akadályozta meg, hogy Horváth Viktória a Pipacsban szerepelhessen. Az énekesnő „Lénárt” szerzeményeit (*Randevú Budán; Így van jól*) készült előadni a Hungáriában, ezért az ügynök azt remélte, tőle sokat megtudhat majd annak közönségéről (állítólag törzsvendég volt ott a francia légügyi attasé). Horváth Viktória kikotyogta, hogy megpróbálták beszervezni, de nem vállalta. „Lénárt” továbbította az énekesnő feltételezését is, miszerint Orbán Zsuzsa az ÁVH vagy a rendőrség besúgója lehet, mert egy botrány után ugyan kitiltották a Moszkvából, de rögtön új szerződést kapott a Jerevánban, míg más énekesnők kisebb vétségeikért hosszabb eltiltásokat kaptak. Az ügynök egyébként *„a zenei alvilág kémgyanús személyei”* között jelentett Orbán Zsuzsáról és Szamosy Kamilláról. Előbbit a Moszkvában látta ingázni két asztal között, egyiknél jugoszláv, másiknál amerikai követségi emberek ültek, vagyis élő „postaláda” lehet, utóbbi pedig a vőlegénye számára gyűjthet információkat, aki egy svájci cég alkalmazásában dolgozó mérnök, a cég neve olvasható egy ajándék öngyújtón...⁴⁹

A szórakoztatóipari hátba dőfések és kémfilmbbe illő kombinációk mellett politikailag kényes vádakkal is illetett néhány muzsikust a jazzes szórakoztató zene élvonalából. A szakmailag kikezdehetetlen zenekarvezetőről, Holéczy Ákosról ezt állította: *„Az antiszemita és erősen jobboldali Holéczy a bpesti [sic!] szovjet követséggel igyekszik magát fedezni.”* Ennyi. Forrás megjelölése és magyarázat nélkül. Talán arra

megpróbálták-e disszidálni, de tény: itthon maradtak. ÁBTL 3.1.9. V-710031. 137–138. Jelentés, 1951. március 16. A Kovács Erzsébet énekesnőt és Szűcs Sándor labdarúgót disszidálási kísérlet közben lebuktató embercsempész provokátor fedőnevét tévedésből „Kovács Gyulának” írta Kőműves László áv. alhdgy. Tragikus történetükről: Takács, 2018: 31–53. Egy tíz évvel későbbi, 1960-as jelentés szerint Horváth Jenő szerette volna szerzeményeit kijuttatni Bécsbe. Erről „Kelemen Anna” számolt be, aki egy osztrák csoportnak tolmácsolt Balatonlellén. Ugyanitt üdült Horváth Jenő is, aki egy osztrák vendéget kért meg a kották kivitelére. Az megígérte, de aztán megijedt, hogy a vámvizsgálatnál megtalálhatják nála. A tolmács/ügynök erre elvállalta, hogy következő útján kiviszi a kottákat Bécsbe, ám ehelyett átadta tartólistájának, az pedig vegyvizsgálatra küldte, hátha titkos írást is rejtene a papírok. ÁBTL 3.1.2. M-1959/1. 97–98. Jelentés, 1960. augusztus 22. S hogy kerek legyen a történet: „Kelemen Anna”, az 1956-os tevékenysége alapján beszervezett Kerényi Mária egyúttal Lukács György asszisztenseként, gépirónójaként a filozófusról is jelentett, évtizeddel később pedig egy nyugatnémet diplomata kémügyébe keveredett bele.

49 = = ÁBTL 3.2.4. K-543/5. 39, 46, 48, 51. Jelentések, 1954. július 2., 14., 19. és 21. Horváth Viktóriáról, Orbán Zsuzsáról és Szamosy Kamilláról nem sikerült életrajzi adatokat találni.

utalhatott, hogy Holéczy zenekara szovjet rendezvényen is fellépett, nyilván megfelelő műsorral.⁵⁰ Megnevezte viszont a Solymossy Luluról szóló értesülés forrását: az egykori Katonapolitikai Osztályról ismert Kabók Péter sűgott neki a kiváló zongoristáról. Eszerint Solymossy a horthysta katonai hírszerzés, a VKF-2 „besűgőja” volt, a nyilasok alatt honvédelmi minisztériumi „segédtitkéként” szolgált, a felszabadulás után pedig az amerikai katonai attasé „besűgői hálózatának egyik kedvelt tagja” lett. S elképzelhető, hogy időközben kapcsolatot talált „mint besűgő az ÁVH-hoz” is. Mindezt Vadas György holtbiztos információként adta tovább. Nem tudta, hogy Kabók Péter csalinak dobta be neki, hogy ráharapjon, miután véletlen találkozásuk alkalmával elfecsegte, hogy szolgálati okból járja a lokálokat. Vagyis Vadas óvatlanul dekonspirált, a súlyos szabályszegeést pedig Kabók, aki szintén az ÁVH ügynöke volt, jelentette.⁵¹

50 = = ÁBTL 3.2.4. K-543/5. 25. Jelentés, 1954. március 25. Holéczy Ákos (1918–1999) szaxofonos, klarinétos. 1936-ban mutatkozott be a pódiumon. A nevét viselő vokál és nagyzenekar 1937-től működött. Énekesei között volt felesége, aki az ő keresztnévét fölveve futott be szólókarriert: Ákos Stefi. Zenekara számos lemezen hallható. „Cégéres fasiszta” – állította róla 1965-ben a „Glanz” fedőnevű titkos munkatárs: „Antiszemita megnyilvánulásai mindenki előtt ismeretesek voltak. Az ellenforradalom alatt a BNTK Forradalmi Tanácsának elnöke. Egyik hangadó. Jelenleg Nyugat-Németországban dolgozik, kb. 2 éve van kint. Nem disszidált, szabályos útlevéllal ment ki. Egy adventista szekta tagja.” ÁBTL 3.2.5. O-8-106/2. 172–173. Jelentés, 1965. július 1. Az erősen negatív kijelentéseket állambiztonsági forrásokon kívűli egyéb forrásokkal nem sikerült összevetni, így valóságtartalmukról sem lehetünk meggyőződve. 1968-ban a „Víg” fn. ügynök nyugatnémet útjáról beszámolva jelentette, hogy Holéczy zenekarában több disszidens játszik, köztük Weissbach Béla trombitás és Latzin Norbert billentyűs. Garay Attila zongorista pedig azt mesélte neki, hogy Holéczy csak azzal a feltétellel akarta szerződtetni, ha ő is disszidál. ÁBTL 3.1.2. M-41697. 32–33. Jelentés, 1968. március 19. Holéczy Ákos 1969 után Svájcban telepedett le, Weissbach Béla (1944), aki Latzinnal együtt a Nebuló zenekar tagja volt, az NSZK-ban.

51 = = Solymossy Luluval, „a háború előtt voltak bizonyos differenciák, és leállították” – nyilatkozta róla kissé homályosan Beamter Bubi, aki 1947-ben a Pipacsban játszott vele. Lásd: Turi, 1983. Solymossy Lulut „állítólag a németek is beszervezték” – olvasható egy széljegyzetben, abban a dossziében, amelyben a Gestapo és az SD, azaz a német biztonsági szolgálat volt ügynökeire vonatkozó anyagokat gyűjtötték össze 1950-tól: ÁBTL 3.1.5. O-11541/1. 42. Jelentés, 1946. október 6. További terhelő információt tartalmazó széljegyzet található az IBUSZ-Wient vezető Marton Jánosról nyitott dossziében: „Solymossy Lulu volt VKF/2 ügynök a BM ügynöke is volt, disszidált 1956-ban.” ÁBTL 3.1.5. O-13447/1. 211. KEOKH-nyilvántartásban szereplő adatok. D. n., kb. 1965. A nyilas- és német-szimpatizánsként számon tartott Solymossy és a zsidó származása miatt munkaszolgálatra kényszerített s orosz hadifogságból hazatért Beamter Bubi a pódiumon tökéletesen megértette egymást. Solymossy tiltásának lejártá után ismét együtt zenéltek a Duna szálló bárjában. 1956 után Bubi hazajött Bécsből, Lulu kint maradt. Ott találkozott vele a BM II/5-e alosztály „Galambos” fn. ügynöke: Szepesi György a Nemzetközi Sportújságíró Szövetség közgyűlésén vett részt, s régi ismerőseként kereste fel. A Casanova mulatóban játszó zongorista a sportriporterrel üzent haza feleségének: mindent megtesz, hogy „legális úton kivihesse” őt és lányukat Bécsbe. ÁBTL 3.1.2. M-19652. 32–33. Jelentés, 1959. május 16.

A zenészek jól tudták, hogy ellenőrzik őket. Tapasztalták, hogy fölöttük és a szó-
rako-zóhelyek fölött, ahol – csakis engedély birtokában – dolgozhatnak, ott áll a Bu-
dapesti Műsoriroda, a Fővárosi Tanács, a Népművelési Minisztérium, még följebb
pedig a Párt. Szabályokat hoznak, behívatnak, figyelmeztetnek. Beleszólnak, mit és
hogyan játsszon a zenész. Annak pedig számolnia kell azzal, hogy eltilthatják, legrosz-
szabb esetben akár el is vihetik. Vadul zenélni és vad zenére vadul vonaglni – ez valós
kockázatot jelenthetett. Bereményi Géza életregénye, a *Magyar Copperfield* utcabáli
jelenetében a rendőrök ütlegelve viszik el a nem illedelmesen táncoló jampeceket.⁵²

A zenészek természetesen tisztában voltak azzal is, hogy a Budapesti Népi- és
Tánczenei Központ (БНТК) és annak Szakszervezeti Bizottsága is szemmel-füllel tartja
őket. *Zenész Híradó* című stencilezett lapjukban megismerhették a munkájukat érin-
tő fontosabb döntéseket (hogy például az előadásra engedélyezett műveket, amelyek
kottáját a Zeneműkiadó nem jelenteti meg, jogukban áll kézirat formában terjeszteni).
Tanulmányozhatták az új rendeleteket (például a zenekarvezetők anyagi és erköl-
csi felelősségéről, hogy az esetleges hiányzást már másnap bejelentsék). Kézhez kapták
a követendő irányelveket (például kultúrpolitikai feladatokról, hogy „színvonalas, ha-
ladó” munkájukkal járuljanak hozzá a vendéglátó-ipari üzemek s így a népgazdaság
tervének teljesítéséhez, de nem vakon alávetve magukat az üzletvezetők utasításainak
a nagyobb bevétel érdekében). Láthatták, hogy maguk közül valók is képesek elsa-
játítani a pártapparátus nyelvét (Vécsey Ernő zongorista például írásában kifejtette,
hogy a kultúrpolitikai szervek „igenis joggal kifogásolják a kozmopolita, izlésromboló
játékstílust, mivel az gátolja a dolgozó tömegek izlésének helyes irányba történő fejlődé-
sét”). Szakmai bírálatot is olvashattak teljesítményeikről, dicséretet és építő kritikát,
vegyesen.⁵³

A Budapesti Műsoriroda és a tanácsok szankcióit, intézkedéseit, testületi határo-
zatait helyszíni tájékozódások és írásos beszámolók előzték meg.⁵⁴ Azonban „Lénárt”
jelentései az első, kézzel fogható bizonyítékai annak, hogy az АҮН közvetlenül, saját

52 = = „Mintha képzelné őket az ember, két férfialak rángatózott két női formát dobálva
torzan, és az öltözékük, a hajviseletük is képzeletbeli volt, főként a férfiaké. Mert
bár a két nőnek mindene lobogott, a végtagjaik, szoknyájuk, frizurájuk, a szemük is,
de a férfiak cingár alakja túlszárnyalta őket is. Sosem látott vastag szivacsfalpú ci-
pőben ropták, pimaszul a sarkukra álltak, lábszárjukra tapadtan szűk volt a magas
hajtókás nadrágjuk, és a csuklyás rövidke kabátjuk sujtásain színes gombok ugrán-
doztak...” Bereményi, 2020: 107–109. Mintha csak a *Dalolva szép az élet* című Keleti
Márton-film Swing Tónija rázná (Pongrácz Imre alakításában), 1950-ben, a táncis-
kolában, a „semmirekellő nyugatmajmolás” elrettentő példájaként.

53 = = A példák és idézetek a *Zenész Híradó* 1954-es és 1955-ös számaiból valók. Vécsey
Ernő (1910–1977) zongorista. A „Józi” fedőnevű ügynök szerint Vécsey Ernő a Tu-
rul Szövetség tagja volt, mégis „vezető szerepet” játszhatott a pešti éjszakában.
ÁBTL 3.1.1. B-81836. 327–328. Jelentés, 1954. március 23. (A Turul Szövetség a nemzeti
és faji gondolat érvényesítése érdekében erőszakot is alkalmazó diákszövetség-
ként működött 1945-ig.) 1955-ben tagja lett a hivatásos tánc- és szalonzenészeket
vizsgáztató bizottságnak. Simon, 1999: 140.

54 = = Havadi, 2011: 129–158.

füllel is belehallgatott a lokálokban szóló zenébe. Ezt a tevékenységét néhány hónap után – s valószínűleg idő előtt (a mai kutató szemével: sajnós) – abba kellett hagynia, mert megbízói megtudták, hogy lelepleződött. Jelentéseiben részletesen beszámolt arról, hogy milyenek találja a Magyar Rádió zenei műsorait, illetve a koncertéletet szervező Filharmónia műsorpolitikáját, s milyen változtatásokat tartana fontosnak. Írt arról is, hogy szükség lenne egy klasszikus könnyűzenét játszó szimfonikus zenekarra, de ezt nem lehetne egyszerűen megoldani a nívósabb tánczenekarok (Holéczy, Tabányi, Hajdú és Buttola⁵⁵) összevonásával, mert így túl sok lenne az ütőhangszeres és fúvós, vonósokból viszont nem lenne elég.

Az iratok nem derítenek fényt minden részletre Vadas György életéről, az azonban a dossziéja utolsó kötetében olvasható, hogy 1956-ban a Filharmónia külügyi osztályára került. Az „ellenforradalom” alatt otthonában tartózkodott, anyagai jelentős részét ekkor megsemmisítették. 1957 januárjában átvette a hírszerzés, immár „Hunyadi” fedőnéven. Augusztusban a kémelhárításnak adták tovább. Filharmóniai állása 1958-ban megszűnt. Nemzetközi szakmai kapcsolatrendszerének köszönhetően állásajánlatot kapott az NSZK-ból. Szerette volna elérni, hogy feladattal kiküldjék, azonban erre nem került sor. Többszöri dekonspirálódása miatt 1959-ben megszakították vele a kapcsolatot. A 60-as évek közepén a Magyar Televízióhoz került. Nyugatnémet állomásokkal, főként a müncheni Bajor Televízióval tartotta a kapcsolatot. 1966–67 során egyik kollégája, a tévé külügyi osztályán dolgozó „Faragó”, azaz Feledi György több alkalommal jelentette, hogy feltűnően gyakran utazik az NSZK-ba, költségeit vendéglátói fizetik, onnan származó ajándékaival sorra kenyerезi le televíziós munkatársait, miközben mindezeknek – a műsorok tekintetében – eredménye nem látszik. Cseri János őrnagy azt ajánlotta, hogy Vadast válasszák le a nyugatnémetekről, mert „*anyagiaságánál fogva*” azok felhasználhatják „*ellenséges cselekmény kifejtésére*”. Vadas Györgyöt az NSZK elleni hírszerzést folytató III/1-3. osztályon feldolgozás alá vették. Egy kockás noteszlapra rótt sorok árulják el a lényegét. Végképp elégük lehetett az akkor 62 éves zene- és hírszerzőből: „*ki kell szorítani*”.⁵⁶

55 = = Tabányi Mihály (1921–2019) harmonikaművészt hangszere legnagyobb mesterei között tartották számon. Első lemezét 1942-ben készítette, zenekarát 1945-ben alapította. Válogatott felvételei: *Csillogó harmonika* (1986, Hungaroton–Qualiton). Buttola Ede (1902–1981) a 30-as években alapította zenekarát. Tabányiékhoz hasonlóan sikerrel játszottak külföldön is. A felsorolásban szereplő Hajdú talán Hajdú Péter (1924–2006) harmonikaművész lehetett, aki 1956 után Bécsset választotta, s főként az osztrák és német piacon lett sikeres.

56 = = ÁBTL 3.1.2. M-41484. 31–32. Feljegyzés, 1966. május 12. ÁBTL 3.2.5. O-8-296/1. II/11/5. Személyi adatok és utasítás egy aláíratlan noteszlapon, kb. 1967.

=== Levéltári források ===

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

3.1.1. Beszervezési dosszié

B-81836. Boros Ida

3.1.2. Munka-dossziék

M-19652. „Galambos”

M-20596/1. „Szabó”

M-21620. „Jászai Éva”

M-41484. „Faragó”

M-41697. „Víg”

3.1.5. Objektum dossziék

O-9698/3. Rehabilitációs jegyzőkönyvek

O-11541/1. Gestapo volt kapcsolatai

O-13447/1. Dr. Marton János

3.1.9. Vizsgálati dossziék

V-88800/1-23. Bálint László és társai

V-710031. Szűcs Sándor r. fhdgy. és tsai

3.2.4. Kutató dossziék

K-51. „Dallos”

K-543/1-6. Dr. Vadas György

3.2.5. Objektum-dossziék

O-8-106/2. „Hontalanok” Általános emigráció Brazíliában

O-8-296/1. „Parabola” NSZK TV. és R. állomások

=== Hivatkozott irodalom ===

Bán, 1980

Bán Zoltán: A hivatal védte ízléstelenség. A magyar operett útja 1948-tól 1953-ig.

Mozgó Világ, 6. sz. 42-52.

Bereményi, 2020

Bereményi Géza: *Magyar Copperfield*. Magvető, Budapest.

Bozó, 2019

Bozó Péter: Zenei évfordulók 1956-ban. In: *1956 és a zenei élet. Előzmények, történések, következmények*. Szerkesztette: Gyarmati György – Péteri Lóránt. Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem – ÁBTL – Kronosz, Budapest–Pécs.

Csatári, 2015

Csatári Bence: *Az ész a fontos, nem a haj. A Kádár-rendszer könnyűzenei politikája*. Jaffa, Budapest.

Csatári, 2016

Csatári Bence: *Jampecek a Pagodában. A Magyar Rádió könnyűzenei politikája a Kádár-rendszerben*. Nemzeti Emlékezet Bizottságának Hivatala, Budapest.

Dám, 1987

Dám László: *Rockszámla*. Ifjúsági Rendező Iroda, Budapest.

Fehér, 1949

Fehér Lajos: Öt hét a világ legfejlettebb mezőgazdaságában. Naplórészlet a Szovjetunióban járt magyar parasztküldöttség tanulmányútjáról. *Társadalmi Szemle*, 8–9. sz. 561–570.

Gyarmati–Péteri, 2019

1956 és a zenei élet. Előzmények, történések, következmények. Szerkesztette: Gyarmati György – Péteri Lóránt. Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem – ÁBTL – Kronosz, Budapest–Pécs.

Havadi, 2011

Havadi Gergő: Doktrinerizmus, privilégiumok és szankciók a zenei életben. A magyar jazz politikai és társadalmi konstellációja az ötvenes és hatvanas években. In: *Zenei hálózatok. Zene, műfajok és közösségek az online hálózatok és az átalakuló zeneipar korában*. Szerkesztette: Tófalvy Tamás, Kacsuk Zoltán, Vályi Gábor. L'Harmattan, Budapest.

Ignác, 2017

Ignác Ádám: A tánczene szovjetizálásának kísérlete a Rákosi-korszakban. In: *Populáris zene és állambatalom. Tizenöt tanulmány*. Szerkesztette: Ignác Ádám. Rózsavölgyi és Társa – MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest.

Jákfalvi, 2020

Jákfalvi Magdolna: A színháztörténet hulladéka. A Két szerelem című bányász-

operett (1954). In: *A magyar populáris zene története(i) – Források, módszerek, perspektívák*. Szerkesztette: Ignác Ádám. Rózsavölgyi és Társa, Budapest.

Jávorszky, 2013

Jávorszky Béla Szilárd: *A magyar folk története. Népzene, táncház, világzene*. Kossuth, Budapest.

Jávorszky, 2014

Jávorszky Béla Szilárd: *A magyar jazz története*. Kossuth, Budapest.

Jávorszky–Sebők, 2005

Jávorszky Béla Szilárd – Sebők János: *A magyar rock története 1. Népszabadság*, Budapest.

Jávorszky–Sebők, 2006

Jávorszky Béla Szilárd – Sebők János: *A magyar rock története 2. Népszabadság*, Budapest.

Kalmár, 1998

Kalmár Melinda: *Ennivaló és hozomány. A kora kádárizmus ideológiája*. Magvető, Budapest.

Kékesi Kun, 2020

Kékesi Kun Árpád: Az operett militarizálása. A Fővárosi Operettszínház 1950-es Szabad szél-bemutatójáról. In: *A magyar populáris zene története(i). Források, módszerek, perspektívák*. Szerkesztette: Ignác Ádám. Rózsavölgyi és Társa, Budapest.

Kertész, 1978

Kertész Imre: A pad. *Élet és Irodalom*, március 18. 14–15.

Kőbányai, 1986

Kőbányai János: *Beatünnep után*. Gondolat, Budapest.

Mihály, 1949

Mihály András: Zenepolitikai jegyzetek. *Új Zenei Szemle*, 1. sz. 8–16.

Mihály, 1950

Mihály András: Bartók Béla halálának ötödik évfordulójára. *Társadalmi Szemle*, 10. sz. 809–818.

Miklós, 1977

Miklós Tibor: *Keresem a szót, keresem a hangot...* Zeneműkiadó, Budapest.

Molnár, 2019

Molnár Dániel: *Vörös csillagok. A Rákosi-korszak szórakoztatóipara és a szocialista revüik.* Ráció, Budapest.

Papp, 2018

Papp István: *Fehér Lajos. Egy népi kommunista politikus pályaképe.* ÁBTL–Kronosz, Budapest.

Péteri, 2019

Péteri Lóránt: „Szabad szövetség” – a zenei élet intézményei a forradalom, a megtorlás és az államszocialista restauráció idején (1956–1959). In: *1956 és a zenei élet. Előzmények, történések, következmények.* Szerkesztette: Gyarmati György – Péteri Lóránt. Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem – ÁBTL – Kronosz, Budapest–Pécs.

Sebők, 1983

Sebők János: *Magya-rock. 1. köt. A beat-hippi jelenség 1958–1973.* Zeneműkiadó, Budapest.

Sebők, 1984

Sebők János: *Magya-rock. 2. köt. A beat-hippi jelenség 1973–1983.* Zeneműkiadó, Budapest.

Simon, 1999

Simon Géza Gábor: *Magyar jazztörténet.* Magyar Jazzkutatási Társaság, Budapest.

Szabó, 1948

Szabó Ferenc: A Szovjetunió Kommunista Pártjának zenei bírálata. *Társadalmi Szemle*, 4–5. sz. 377–380.

Szemere, 1979

Szemere Anna: A sematizmus „vívmánya”: a szocialista operett. In: *Zenetudományi Dolgozatok 1979.* Szerkesztette: Berlász Melinda, Domokos Mária. MTA Zene-tudományi Intézet, Budapest.

Szeverényi, 1979

Szeverényi Erzsébet: A magyarországi jazz történetének kultúrpolitikai vonatkozásai 1945–1958. In: *Zenatudományi Dolgozatok 1979*. Szerkesztette: Berlász Melinda, Domokos Mária. MTA Zenatudományi Intézet, Budapest.

Szilágyi, 2014

Szilágyi Ákos: Állam és formalizmus. 2000, 3. sz. 11–37.

Szőnyei, 1992

Szőnyei Tamás: *Az új hullám évtizede 2*. Katalizátor Iroda, Budapest.

Szőnyei, 2005

Szőnyei Tamás: *Nyilván tartottak – Titkos szolgák a magyar rock körül 1960–1990*. Magyar Narancs – Tihany-Rév, Budapest.

Takács, 2018

Takács Tibor: *Büntetőterület – Futball és hatalom a szocialista korszakban*. Jaffa, Budapest.

Tamássy, 1950

Tamássy Zdenko: A magyar tánczene kérdései. *Új Zenei Szemle*, 11–12. sz. 37–38.

Tokaji, 1983

Tokaji András: *Mozgalom és hivatal. Tömegdal Magyarországon 1945–1956*. Zeneműkiadó, Budapest.

Tokaji, 2000

Tokaji András: *Zene a sztálinizmusban és a Harmadik Birodalomban*. Balassi Kiadó, Budapest.

Turi, 1983

Turi Gábor: *Azt mondom: jazz*. Zeneműkiadó, Budapest.

Zsdánov, 1949

Zsdánov, Andrej Alekszandrovics: *A művészet és filozófia kérdéseiről*. Szikra, Budapest.

=== Sajtó ===

==== Internetes hivatkozások =====

Agonás, 1999

Agonás Péter: Nekrológ az Argényi zenekarról. <http://www.jazzkutatas.eu/article.php?id=11&skey=> (utolsó letöltés: 2021. szeptember 1.).

Fábián, 2017

Fábián Títusz: Szélben pálmalevél. Az 1945–48 közötti koalíciós korszak slágerei. https://recorder.blog.hu/2017/03/08/szelben_palmalevel_az_1945-48_kozotti_koalicios_korszak_slagerei (utolsó letöltés: 2021. augusztus 25.).

Musikverein eseménykrónika

1949. május 2. <https://www.musikverein.at/en/concert/eventid/34226>
(utolsó letöltés: 2021. szeptember 1.).

Kulcsszavak

=====

Budapest, kultúra, ügynöki hálózat

/ Musical Underworld /

Dangerous liaisons in Budapest after 1945

After taking over power in 1949, the communists called the tune in Hungary. Popular musical genres like jazz or operetta were deemed as decadent products of America and capitalism, thus had to be replaced by the optimistic sounds of socialism. Live music at nightclubs was observed by officials and undercover agents. One of them was the composer György Vadas. He had been expelled from the State Opera in 1948. Then he was recruited and sent to Vienna by the intelligence service to report about Hungarian social democrats in exile. Upon return to Hungary in 1950, he was interned. After his release in 1953, he became an informant. His reports from what he called the „musical underworld” of clubs and bars of Budapest prove that the political police was indeed informed about the scandalously “American” or even “African” style of several musicians in the early ’50s.

